

Religija, Cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS Zgodovinskega arhiva Celje. Zbral in uredil dr. Milko Mikola, samozaložba, Celje 2003.

Prva knjiga Občinski komiteji ZKS celjskega območja, 243 strani.

Druga knjiga Občinski komiteji ZKS Posavja in Zasavja, 302 strani.

V slovenskem prostoru je – ne glede na vrst pisanja – malo knjižnih izdaj, ki jih v pičlih nekaj mesecih ne bi bilo več mogoče najti na prodajnih policah. Takih primerov tako rekoč ni, ko gre za objave zgodovinskih virov ali znanstvene in strokovne izdaje s področja humanističnih ved, saj zaprašeni neprodani izvodi neredko obležijo v skladiščih založnikov še leta in celo desetletja. Če bi samo po tem merili vrednost in odmevnost zadnjega knjižnega dela dr. Milka Mikole, bi ga lahko brez pridržkov imenovali uspešnica v svoji vrsti, med izdajami arhivskih virov pa že kar uspešnica uspešnic.

Kot neizogibno se ob tem vsiljuje vprašanje, kje tiči skrivnost tolikšnega zanimanja in kot posledica neverjetno lahka prodajnost dveh zvezkov arhivskih dokumentov partijskih komitejev na temo vere, Cerkve in šole. Logistična podpora celjske Mohorjeve družbe in nižja prodajna cena zaradi avtorjeve odpovedi honorarju – delo je izšlo v samozaložbi – pri tem zagotovo ne odtehtata poglobitnega deleža. Tehtnejši razlog je iskati v pomanjkanju tovrstnih objav, pa tudi v dejstvu, da gre za obravnavo polpreteklega obdobja, ki mu širša laična javnost razumljivo namenja večjo pozornost, saj v njem ne nazadnje prepozna sebe in svoj čas. Nekako navajeni smo že, da se z velikim uspehom prodajajo "senzacije" s pridihom nekoliko vprašljive verodostojnosti in cenenege berila, toda ali moremo vsebino Mikolove knjige po čemer koli primerjati s te vrste "senzacionalnostjo"? Do neke mere lahko "senzacionalno" – neznano odkrivajo v njej pripadniki mlajše, zlasti odraščajoče generacije, a ti razen redkih izjem, denimo bodočih poklicnih zgodovinarjev, po delih z zgodovinsko problematiko skorajda ne posegajo. Za veliko večino drugih vsebina objavljenih dokumentov, nasprotno, ni "tabula rasa", temveč predvsem v drugačni obliki, zdaj tudi kot "črno na belem", z avtentičnimi dokumenti posredovan razmeroma zaokrožen sklop informacij, ki kar se da neposredno – dokumentirano z imeni in priimki aktivnih in pasivnih udeležencev – dopolnjuje "oralno zgodovino". V spomin priključite tiste vse bolj medle utrinke spomina in pripovedovanj o nekem (minulem) družbenem ozračju in – povedano v duhu časa – o "pravi liniji", ki je bila le-temu skrbno odmerjana in zapovedovana od zgoraj.

Na poseben način je duh časa ujet v tehniki same objave. Reprodukcijske dokumentov ga namreč podajajo neprimerno bolj živo kakor objave prepisov virov, kakršnih smo bili vajeni doslej. Pred bralcem je tako rekoč izviren z vsemi tipkarskimi in slovničnimi napakami, pripombami, popravki, žigi in podpisi, kar daje še dodatno težo sami vsebini, zaznamovani z vso

terminološko in ideološko latovščino svojega časa. Uporabnik ima tako občutek, da posega po originalih, saj reprodukcijam do popolne avtentičnosti manjkata domala le otip in vonj rumenečega papirja, posušenega črnila in arhivskega prahu.

Namen izdaje publikacije in kriterij pri izbiri skupno 107 objavljenih dokumentov je dr. Mikola uvodoma predstavil z naslednjo koncizno mislijo: "Da bi tistim, ki jih obravnavana problematika zanima, omogočil vpogled v tovrstne arhivske dokumente, ne da bi jim bilo potrebno iti v arhiv, sem se odločil, da jih nekaj najbolj zanimivih objavim." Kot kaže, je pri izbiri skušal – in to mu je uspelo – dovolj enakomerno pokriti 13 občinskih komitejev Zveze komunistov Slovenije (OK ZKS), katerih fonde hrani Zgodovinski arhiv Celje (ZAC). Večina fondov je namreč zastopanih s 6–8 dokumenti, pri čemer so po izdatnejši beri v ospredju fondi komitejev Zagorje ob Savi, Brežice in zlasti Celje. Ta ne nazadnje ni le najboljšežnejši po količini, ampak pokriva tudi največji časovni razpon – dve desetletji, od srede petdesetih do srede sedemdesetih let minulega stoletja.

Velika večina objavljenih dokumentov izvira sicer iz obdobja najbolj zaostrenih odnosov med Jugoslavijo in Vatikanom (1952–1966), vendar zato, ker hrani ZAC le gradivo, nastalo nekako do konca šestdesetih let (izjemo predstavlja OK ZKS Celje), mlajše gradivo pa je še vedno na terenu. Upati in želeti je, da bi čim boljše ohranjenosti resnično prišlo v ustanovo, ki je edina namenjena njegovi hrambi. Gradivo iz 70-ih in 80-ih let bo namreč "iz prve roke" odgovorilo na vprašanje, ali in v kolikšni meri se je odnos partijske države do Cerkve po normalizaciji odnosov na najvišji ravni v resnici spremenil. Če bi sodili zgolj po nekaj objavljenih dokumentih celjskega OK, ki sežejo v leto 1976, "na terenu" do tega časa ni zaznati večjega preobrata.

Zaradi obsežnosti objavljenih dokumentov – skupaj gre za več kot 500 strani po večini drobnega tipkopisa z majhnim razmikom – je objava razdeljena v dve knjigi, zasnovani na geografskem načelu, tako da prva pokriva celjsko območje, druga pa Posavje in Zasavje. Knjigi sestavljata organsko celoto (oštevilčenje dokumentov v drugi knjigi je nadaljevanje oštevilčenja v prvi), a je obenem vsaka tudi celota zase, saj vsebuje kazali obeh ter skupen predgovor in uvod. Možnost nakupa vsake posebej ali obeh skupaj po ugodnejši ceni je pri tem zagotovo predstavljala posrečeno komercialno potezo.

Zahtevnejši bralec bo v Mikolovi objavi morda pogrešal kritični aparat, komentar k vsebini posameznih dokumentov ali spremno študijo, ki jo sicer na skupaj vsega petih straneh nadomeščata avtorjeva beseda "Namesto predgovora" in "Uvod". Dr. Mikola se je za to odločil zavestno, z utemeljitvijo, da je vsebina sama dovolj jasna in razumljiva, poleg tega pa bi lahko bralcem s komentarji posameznih dokumentov nehote vsiljeval svojo interpretacijo le-teh. Avtor izbora se je izognil tudi vsakršnemu "umetnemu" razvrščanju dokumentov po vsebinskih ali drugih kriterijih; dokumenti posameznega občinskega komiteja si preprosto sledijo v kronološkem zaporedju.

Med objavami zgodovinskih virov za obdobje po 2. svetovni vojni na Slovenskem je Mikolovo delo v vsebinskem pogledu "drugačno" zlasti po tem, da v njem ne bomo našli normativnih aktov ali dokumentov organov višjih ravni, torej tudi ne kakšnih "velikih tem", "usodnih" zgodovinskih dogodkov, poleg tega pa le malo "velikih" osebnosti. Dokumenti občinskih partijskih organov podajajo, nasprotno, na videz malo pomembno, po dosegu obrobno, ponekod celo trivialno pisanje, ki sega vse tja do zapisov policijsko – ovaduške provenience in sloga. Svojevrsna teža "Religije, Cerkve in šole" pa je prav v vsebinski "marginalnosti" dokumentov, saj so, tem bolj ko gre za konkretne lokalne zadevice in človeške usode, nadvse dragoceno pričevanje o realnem življenju, daleč od oblastniškega leporečja o mestu šole in verskih skupnosti v takratni družbeni ureditvi. Ali povedano drugače, bolj neposrednih in verodostojnih virov od tovrstnih nimamo.

Objava Milka Mikole je tako v prvi vrsti kažipot k virom, brez dvoma zelo dragoceno vodilo raziskovalcem slovenske polpreteklosti. Fraza je že docela oguljena, pa vendar: v dobro odstiranje zgodovinske resnice si lahko želimo, da bi takih in podobnih del z najrazličnejšo tematiko in za različna obdobja nastajalo vedno več.

Boris Golec

Gašper Šmid, Uprava Dravske banovine 1929–1941, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 148 strani.

V državni ureditvi prve Jugoslavije je bila pomembna prelomnica oblikovanje novih največjih upravnih enot banovin in kraljevih banskih uprav jeseni 1929. Z njim in preimenovanjem Kraljevine SHS v Kraljevino Jugoslavijo hkrati je bilo sklenjeno oblikovanje skrajno unitarističnih in centralističnih temeljev kraljeve šestojanuarske diktature.

Združitev ljubljanske in mariborske oblasti v Dravsko banovino je pomenila konec enotnemu razvoju škodljive upravne razkosanosti Slovenije; to naj bi bila nagrada voditelju Slovenske ljudske stranke dr. Antonu Korošcu za sodelovanje v vladi šestojanuarskega režima. Strokovnjak za upravna vprašanja dr. Henrik Steska je poudaril, da je bila za Slovence "združitev v eno samo, lahko rečemo izključno slovensko banovino, izredne važnosti", saj je bilo tako "slovensko teritorialno vprašanje v Jugoslaviji zadovoljivo rešeno", dokončno sredi leta 1931, ko je prišla v okvir Dravske banovine še Bela krajina. Pravni zgodovinar dr. Sergij Vilfan pa je ob tem posebej poudaril, da se je Dravska banovina "z jugoslovansko Slovenijo ujemale le dejansko, pravno pa je že s svojim imenom skušala zanikati ali vsaj zabrisati njen obstoj."

Slovinci so pozdravili takšno oblikovanje Dravske banovine, hudo pa jih je prizadela ukinitve oblastnih samouprav. Izvoljeni samoupravni organi ljubljanske in mariborske oblasti, oblastni skupščini in njuna izvršilna odbora, so od začetka leta 1927 z uspešnim opravljanjem svojih gospodarsko-socialnih in prosvetno-kulturnih nalog pomembno prispevali k razvoju Slovenije. Slovenski oblastni skupščini sta med vsemi v državi pridobili tudi največ pristojnosti, kar zadeva uredbe in zakonodajo ter sta pomenili nadomestilo za slovenski parlament. Že 6. januarja 1929 so bili hkrati z razveljavitvijo ustave in razpustom narodne skupščine ukinjeni tudi oblastni samoupravni organi. Toda njihovo uspešno delovanje so nadaljevali posebni samoupravni uradi pod vodstvom oblastnih komisarjev, dotedanjih vodilnih funkcionarjev oblastnih samouprav dr. Marka Natlačena in dr. Josipa Leskovarja, ki sta morala 15. novembra 1929 predati posle prvemu banu Dravske banovine ing. Dušanu Sernecu iz vrst nekdanje Slovenske ljudske stranke. Za njegovega pomočnika je kralj imenoval liberalnega privrženca dr. Otmarja Pirkmajerja. S tem je bil tudi ukinjen dvotirni upravni sistem, državni v okviru velikih županstev in samoupravni v okviru oblastnih samouprav, ter združen v kraljevi banski upravi Dravske banovine.

Tako je ban s svojim uradniškim aparatom hkrati s pristojnostmi srednje – druge stopnje splošne državne upravne oblasti, ki jih je moral izvajati po navodilih in pod nadzorom resornih ministrstev, prevzel še naloge za vodenje dejavnosti in ustanov nekdanjih oblastnih samouprav. Zanje je moral oblikovati poseben banovinski proračun. Pri tem mu je z nasveti pomagal banski svet, sestavljen iz 40 do 50 predstavnikov vseh okrajev – srezov – in večjih mest, dokončno pa je gmotno osnovo za samoupravo banovin določal minister za finance ob potrjevanju proračuna. Ob tem naj poudarimo, da so na oblikovanje tega proračuna vplivali pomembni dosežki slovenskih oblastnih samouprav. Proračun je zagotavljal sredstva za vse dotedanje temeljne pokrajinske samoupravne dejavnosti. Sicer pa naj bi ban oziroma kraljeva banska uprava skrbela za to področje le do nove ustavne ureditve. Septembrska oktroirana ustava iz leta 1931 je podobno kot za oblasti Vidovdanska, za banovine kot samoupravne enote določala uvedbo posebnih samoupravnih organov, izvoljenih banovinskih svetov in odborov. Oblastne samouprave so bile uvedene po več kot petih letih, za banovinske samouprave pa vlade iz režima Jugoslovanske nacionalne stranke in Jugoslovanske radikalne zajednice kljub številnim obljubam zaradi odpora centralističnih sil niso pripravile izvršilne zakonodaje. Prav tako niso izpolnile napovedi o prenosu pristojnosti z ministrstev na kraljeve banske uprave. Te so tako vsa trideseta leta poleg izvajanja pristojnosti splošne državne uprave skrbale tudi za številne samoupravne dejavnosti in ustanove, prav tako pa so zgolj posvetovalne funkcije ves čas opravljali banski sveti, njihove člane pa so ministri za notranje zadeve imenovali iz vrst režimskih privrženecv.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine in z njo banski svet pod vodstvom banov dr. Draga Ma-